

MODERNIZAREA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ. PROPUNERI PENTRU O DEZBATERE

I. Agrigoroaiei

Marea Unire și transformările care au însoțit-o reprezintă încheierea unei etape și, totodată, începutul altei etape în istoria noastră modernă și contemporană. De la mijlocul secolului al XIX-lea și până în anii imediat următori primului război mondial, s-a manifestat un proces de modernizare pe diferite planuri. De-a lungul a aproximativ 75 de ani, au fost îndeplinite – cu anumite modificări cerute de evoluția concretă a procesului – obiectivele stabilite de Revoluția de la 1848: Unirea Principatelor, Independența, Marea Unire, eliberarea și împroprietărirea țărânimii, dezvoltarea industriei și a comerțului, înființarea Băncii Naționale și altor instituții de credit, învățământ primar, secundar și superior, egalitatea în drepturi indiferent de etnie, limbă și religie (inclusiv împământierirea evreilor), adunare națională aleasă prin vot universal și multe altele. O lectură atentă, din această perspectivă, a documentelor programatice ale Revoluției de la 1848 ne dezvăluie faptul că, în primii ani ai deceniului al III-lea al secolului nostru, cele mai multe puncte ale acestora au fost realizate, în litera sau în spiritul lor. Aceasta nu a exclus menținerea unor contraste și inegalități, manifestarea, uneori cu putere, a contradicțiilor sociale.

În România întregită procesul de modernizare a societății a cunoscut un ritm accelerat; s-au obținut rezultate notabile, în anumite direcții chiar strălucite, ce trebuie raportate permanent la situația anterioară. S-au depășit mari greutăți, au existat abuzuri, n-au lipsit convulsii sociale, dar, în ansamblul său, societatea românească a mers pe un drum ascendent, întrerupt brutal de tragedia anului 1940. În cei aproape 22 de ani, vocația constructivă, materială și spirituală s-a manifestat mai puternic, în plan național și universal.

Marea Unire a condus la creșteri însemnate: de la 137.000 km² suprafața țării a sporit la 285.000km², iar populația s-a mărit, de asemenea, de peste două ori, ajungând în 1920 la 15.540.000 de locuitori, în 1930 la peste 18.050.000 și în 1939 la aproape de 20 de milioane de locuitori (utilizăm, în cele mai multe cazuri, cifre rotunjite). România era a zecea țară din Europa (din cele 28) în ce privește întinderea și a opta după numărul locuitorilor, devenind astfel o țară mijlocie pe continent.

În statul național unitar (71,9% din populație o formau românii, 7,9% – ungurii, 4,1% – germanii, 4% – evreii ș.a.m.d.) locul și rolul minorităților a crescut, în raport cu vechea Românie. A fost un proces complex, de înțelegere și/sau acceptare, mai rapidă sau mai lentă, totală sau parțială, a noii realități. Poziții extremiste și revizioniste s-au manifestat din diferite direcții, dar dincolo de o serie de asperități la realizările epocii și-au adus contribuția specifică, cantitativă și calitativă, populația românească și minoritățile naționale, ținând seama de particularitățile de viață sufletească, social-politică, economică etc. Credem că cercetarea istorică de specialitate trebuie să stăruiască mai mult asupra acestei chestiuni.

Suprafața arabilă a sporit de la 6.650.000 ha la 14.000.000 ha, iar cea acoperită cu păduri, de la 2.500.000 la 7.300.000 ha. Forța industriei a crescut de peste două ori (235%), resursele de materii prime și energie au sporit considerabil, lungimea căilor ferate a ajuns de la 4.300 la 11.000 km.

Până a se ajunge la refacerea economică și punerea în valoare a noilor posibilități, România a fost confruntată cu mari greutăți, ca urmare a efortului de război, a exploatarei economice a teritoriilor ocupate de inamic. În aprecierea rezultatelor la care s-a ajuns la sfârșitul perioadei interbelice trebuie să se țină seama că am avut mai întâi de refăcut, de reconstruit (și nu numai în sectorul economic) și apoi de dezvoltat și de consolidat.

Producția agricolă a scăzut considerabil, România fiind nevoită, în 1919, să importe produse agroalimentare. În acel an valoarea importului s-a ridicat la 3.762.300.000 lei, în timp ce exportul a atins o valoare de numai 104.385.000 lei. Multe întreprinderi industriale nu funcționau deloc sau utilizau o capacitate de producție redusă. Căile de transport și de comunicații se aflau într-o stare deplorabilă. Bugetele se încheiau cu deficite de proporții, cheltuielile ajungând a fi de patru ori mai mari decât veniturile. Inflația lua proporții îngrijorătoare. Implicații negative au avut corupția, operațiile speculative, conturându-se o categorie de profitori cunoscuți (și în acte oficiale) sub denumirea de "îmbogății de război".

Pierderea tezaurului trebuie, de asemenea, avută în vedere. În problema reparațiilor de război, cele recunoscute și mai ales cele obținute au fost cu mult inferioare efortului și pagubelor suferite în timpul războiului, iar contribuția acestora la refacerea economică, redusă. Pierderea celor aproximativ 1,3–1,5 milioane de vieți omenești pe întreg teritoriul României întregite – pierdere ce nu poate în nici un fel măsurată – a avut consecințe grave și în ce privește populația activă, implicit procesul de refacere. Pierderile umane din timpul războiului, scăderea natalității, creșterea mortalității generale au anulat sporul unui deceniu de dezvoltare normală, fără război, situație în care populația țării ar fi fost cu 2,5 milioane mai mare decât cea existentă în 1920.

La toate aceste greutăți s-au adăugat cele izvorâte din însuși procesul de consolidare a Marii Uniri, de realizare a unificării administrative, economice, politico-sociale, spirituale etc. Importante reforme democratice (votul universal, reforma agrară, egalitatea cetățenilor, indiferent de neam, limbă, religie) au răspuns unor necesități anterioare, numai că măsura lor a fost considerabil sporită ca urmare a angajamentelor luate prin actele de unire și onorate de cercurile politice conducătoare. Împreună cu acestea, alte acțiuni erau absolut necesare pentru a se crea un stat unitar, capabil să-și asigure o funcționare ascendentă.

Nu subestimăm multiplele legături dintre provinciile românești, dintre românii din întreg spațiul românesc, o anumită dezvoltare unitară precizată de marii noștri oameni de cultură (A.D. Xenopol, N. Iorga, S. Mehedinți, I. Lupaș, Al. Lapedatu, Gh. Brătianu, D. Gusti, O. Goga și multi alții, mai apropiați de zilele noastre)*. Ar fi însă greșit dacă am considera că momentele Unirii din 1918 au rezolvat, *ipso facto*, problemele unificării. Aflați o vreme mai îndelungată sau mai scurtă sub stăpânire străină, provinciile românești au fost în situații și identice, și asemănătoare, și diferite. În esență, și Viena, și Budapesta, și Sankt-Petesburgul au urmărit deznaționalizarea, contopirea acelor provincii în statele respective, ruperea definitivă de trunchiul român. Mijloacele utilizate în acest sens nu fost întotdeauna aceleași. Fiecare provincie a suferit influențe specifice, venind din direcții diferite, a cunoscut particularități care au izvorât din particularitățile de exprimare ale fiecărei dominații străine. De aici, moștenirea oarecum diferită adusă de acestea în cadrul României întregite. Nu ne-am propus să insistăm asupra acestei chestiuni; ne permitem numai să

---

* În discursul de recepție la Academia Română, rostit la 30 mai 1923, Octavian Goga aducea un minunat ologiu puterii de rezistență a poporului român: "Unitatea națională de astăzi este încununarea unei opere de străduinți necurmăte. Ea a venit ca o rezultantă a frământărilor de ieri, ca o consecință logică a unui proces normal de evoluțiune, un ultim acord într-o sbuciumată simfonie [...]. Am trăit perioade tulburi de apăsare, sub loviturile lor ar fi putut ușor să întârzie stingerea noastră. Totodata, însă, cu rezistența îndârjită a sănătății robuste, masele românești de pretutindeni au păstrat și în cele mai amărâte zile instinctul sigur al unei înrudiri organice. Unitatea de suflet i s-a menținut însă fără știrbire de-a lungul vremii. Ca la un loc cu adâncimi mari, viforele au bătut valurile de suprafață și au pătat adesea oglinda lor, în albia de jos unda a rămas limpede și pură". În primul volum al *Enciclopediei României*, apărută în 1938, Dimitrie Gusti preciza raportul dintre vatra de formare și întreaga evoluție a neamului nostru. Există popoare care și-au cucerit pământul după ce deprinderile și concepțiile lor de viață erau formate, părăsind locurile de naștere. Alte popoare s-au îndepărtat printr-o dezvoltare ulterioară de mediul lor geografic, instrăinându-și civilizația lor proprie sub influența altor civilizații de import. Situația noastră (și nu numai a noastră) e complet diferită. "Există, însă, popoare care se nasc pe un pământ anumit, continuând o viață străveche, imemorială, care își clădesc ființa ca o prelungire a mediului geografic și care își imprimă în schimb ca o pecete deprinderile și civilizația în acel pământ. Așa este, de pildă, neamul românesc [...] Fără această legătură, de astă dată esențială și organică, dintre pământul și poporul nostru, nu putem înțelege nimic din istoria și *civilizația actuală* (s.n., I.A.) a neamului românesc".

observăm că Imperiul rus a exercitat, prin însăși mărimea sa de pe cele două continente, o presiune și amenințare deosebit de puternică asupra micului teritoriu dintre Prut și Nistru, exprimate sugestiv prin expresia "pahod na Sibir".

Obiectivele de perspectivă urmărite de Imperiul austro-ungar erau aceleași; între Viena și Budapesta existau însă unele deosebiri, dacă nu de mijloace, de accente, de ritm. (În preajma și la începutul primului război mondial, Viena – presată de Berlin – a intervenit, fără succes, la Budapesta pentru a se proceda la o atenuare a asupririi naționale din Transilvania). Acest imperiu multinațional făcea parte din Europa, se încadra într-un anumit spațiu de civilizație. Referindu-se la unirea Bucovinei cu România, Sever Zotta făcea, într-un ziar al vremii, un scurt istoric al acestui teritoriu sub ocupație străină, insistând asupra modalităților prin care Curtea de la Viena a încercat să deznaționalizeze populația românească. Evidențind caracterul necesar al Unirii, autorul consemna: "La Cernăuți s-a proclamat în mod solemn și în mijlocul unei însuflețiri extraordinare ștergerea pentru vecie a hotarelor, care despărțeau de 144 de ani Bucovina, această improvizație diplomatică a habsburgilor, de străvechea și neînvinga Moldovă [...]. Ce-a urmat, se știe. Multă civilizație și puțină cultură. Multe școli și puțină școală. Multe onoruri și puțină onoare". Luând aceste precizări în spiritul și nu numai în litera lor, putem remarca deosebirea evidentă față de Basarabia, unde a fost și puțină cultură și puțină civilizație.

Integrarea provinciilor în România întregită, un proces extrem de complex, a cunoscut probleme comune și probleme specifice, ca urmare a celor trei administrații diferite, cu legiuri deosebite, cu elemente specifice în planul vieții materiale și spirituale, inclusiv al mentalului popular. De aici și greutatea de integrare, atât de ordin cantitativ, cât și calitativ, între care și cele de integrare sufletească. Ne întrebăm dacă asperitățile integrării Basarabiei, din care nu au lipsit nici abuzurile și greșelile administrației de după 1918 (care a cuprins și funcționari din provincie), nu pot fi explicate și prin caracteristicile stăpânirii țariste. Integrarea, cu sensul ei necesar și pozitiv, a avut de depășit dificultăți și într-o parte și în alta, dar în Basarabia ele au fost mai mari. În ansamblu, au fost nevoie de aproximativ 10 ani pentru a le depăși, dacă nu în toate, în cea mai mare parte. Deceniul consolidării cuprinde și efortul de refacere și dezvoltare economică, de elaborare a legislației general-democratice, a legislației speciale de unificare, cuprinde politica aplicată în toate domeniile și, evident, rezultatele înregistrate în aceste domenii, în continuitatea și accelerarea procesului de modernizare a societății românești.

Monarhia a avut o contribuție însemnată nu numai la realizarea Marii Uniri (practic, toate forțele politice, s-au pronunțat pentru unirea cu un regat), ci și la consolidarea internă și internațională a statului întregit, prin sancționarea, promulgarea sau ratificarea hotărârilor de unire, a tratatelor internaționale de după primul război mondial. La 15–17 octombrie 1922 s-au desfășurat la Alba

Iulia festivitățile încoronării Regelui Ferdinand și a Reginei Maria ca suverani ai României întregite, acțiune la care au luat parte pe lângă oficialități politice și culturale din țară, reprezentanți și delegați ai numeroase state.

Au funcționat, până în aprilie 1920, în provinciile care s-au unit cu România organe ale puterii legislative, dar mai ales executive, cu anumite atribuții regionale, după cum aceste provincii erau reprezentate în guvernul de la București prin miniștri special desemnați. Aceste forme au înlesnit desfășurarea unei activități rodnice prin adoptarea de măsuri menite să contribuie la reluarea vieții normale, la aplicarea reformelor democratice (agrară și electorală), ținând seama de anumite particularități regionale. De asemenea, s-a acționat în direcția unificării administrative (generalizarea județelor) și, nu în ultimul rând, s-au prezentat greutățile ivite, doleanțele populației respective, solicitându-se rezolvarea lor. În ansamblu, s-a realizat o operă pozitivă, chiar dacă rezultatele nu au fost întotdeauna la nivelul așteptărilor. La greutățile inerente unei operații de asemenea proporții s-au adăugat cele izvorâte din anumite interese politicianiste sau chiar de căpătuială.

Constituția din martie 1923 a stabilit cadrul juridic democratic pentru evoluția Regatului României, "stat național unitar și indivizibil". În concordanță cu acest cadru, au fost adoptate și aplicate măsuri de mare importanță pentru noua etapă de modernizare, incluzând refacerea, unificarea și dezvoltarea structurilor fundamentale ale statului. Pe lângă reforma agrară, cea electorală și egalitatea tuturor cetățenilor indiferent de etnie, limbă sau religie, o serie de măsuri adoptate în anii '20 au contribuit substanțial la reglementarea raporturilor de muncă, în concordanță cu noile cerințe, cu recomandările făcute de Organizația Internațională a Muncii, al cărei membru fondator era și România: legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă, legea asociațiilor profesionale, legea repausului duminical și a sărbătorilor legale, înființarea Camerelor de muncă și a Consiliului Superior al Muncii, legea privind ocrotirea muncii minorilor și femeilor și stabilirea zilei de muncă de opt ore ș.a.

După mai multe măsuri referitoare la refacerea și unificarea economică din primii ani postbelici, în 1923 s-a înființat Societatea Națională de Credit Industrial; în 1924 – legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor de stat, legea minelor; în 1925 – înființarea Camerelor de agricultură și reorganizarea Camerelor de comerț și industrie; adoptarea unor tarife vamale protecționiste în 1921, 1924, 1927; Codul cooperăției în 1928 ș.a. Aceste măsuri au contribuit la refacerea economiei românești, care a atins în anul 1924 nivelul antebelic, urmând, până la criza economică, o dezvoltare însemnată a unor ramuri și întreprinderi.

În aprilie 1919 a fost adoptat calendarul gregorian; în 1924 – legea persoanelor juridice; în 1925 – reforma administrativă (pusă în aplicare la 1 ianuarie 1926), legea de organizare a Curții de Casație, legea pentru ridicarea

Scaunului Arhiepiscopal și Mitropolitan al Ungro-Valahiei, ca primat al României, la randul de Scaun Patriarhal și legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române; în 1927 s-a încheiat Concordatul cu Vaticanul (ratificat în 1929), iar în 1928, legea pentru regimul general al cultelor. În domeniul învățământului, în 1924 s-a adoptat legea pentru învățământul primar și primar normal, iar în 1928, legea pentru organizarea învățământului secundar. Aceste exemple, la care se pot adăuga altele, sunt deosebit de semnificative pentru amploarea procesului de unificare, modernizare și democratizare din deceniul care a urmat Actului Național din anul 1918. Legiferarea nu epuizează acest proces, dar este o parte importantă, absolut necesară a acestuia.

După *deceniul consolidării*, economia României a cunoscut simptomele crizei din 1929–1933, care a cuprins numeroase state ale lumii și, practic, toate ramurile economice. Venitul național a scăzut substanțial, s-au înregistrat dezechilibre bugetare, a crescut fiscalitatea, s-au contractat mari împrumuturi externe, s-au aplicat "curbe de sacrificiu", n-au lipsit nici conflictele sociale. Cu toate acestea (din motive pe care nu ne-am propus să le tratăm aici), criza nu a avut un caracter atât de profund, atât de distructiv ca în alte părți. Ieșirea din criză s-a făcut relativ repede (în anul 1933), relansarea a fost puternică, urmând avântul economiei românești, întrerupt de izbucnirea celui de al doilea război mondial și, mai ales, de răpirile teritoriale din anul 1940.

Avântul economic a fost susținut printr-o legislație extrem de eficientă, din cadrul căreia amintim aici: 1934 – legea pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă și înființarea Consiliului Superior Bancar (în perioada 1934–1941, Consiliul a hotărât 85 de fuzionări și 460 de lichidări de bănci); 1936 – legea privind pregătirea profesională și executarea meseriilor, o nouă lege de încurajare a industriei naționale, a întreprinderilor pentru fabricate noi; 1937 – o nouă lege a minerilor care repune în vigoare regimul introdus de legea din 1924 (înlocuit în 1929 de legea minelor adusă de guvernul I. Maniu), se înființează "Biroul de naționalizare a producției" și "Biroul de evidență a vânzării metalelor" menite a încuraja producția metalurgică; 1938 – legea pentru organizarea Consiliului Superior Economic ș.a.. În 1929 se adoptase legea pentru reglementarea circulației pământului dobândit prin reforma agrară; în 1931 – Societatea de Credit Ipotecar Agricol și Banca Agriculturii Românești. În acei ani de criză, s-au adoptat măsuri contra cametei, s-au sistat vânzările silite, au fost adoptate legi de conversiune a datoriilor agricole (aplicându-se legea din aprilie 1934). În 1937 s-a creat Institutul Național de Credit Agricol, iar în 1938 - "Banca pentru industrializarea și valorificarea produselor agricole". În aprilie 1929 a intrat în vigoare legea contractelor colective de muncă, în 1934 – legea pentru apărarea ordinii de stat, o nouă lege pentru organizarea Camerelor de muncă, legea pentru personalul muncitor în întreprinderi etc.

Dezvoltarea economică a României întregite, progresele realizate în industrie și în alte ramuri, în raport cu perioada anterioară, au avut un caracter obiectiv, decurgând în legile generale ale evoluției societății moderne. Consecințele Marii Uniri – de cea mai mare importanță – s-au împletit și interconționat organic cu prelungirea unor factori anteriori, cu condițiile subiective, cu politica economică promovată de anumite cercuri conducătoare etc. și se plasează într-o anumită conjunctură economică și politică internațională.

Agricultura a continuat să ramână ramura predominantă a economiei naționale, dar ponderea industriei a crescut. În timp ce în 1912–1913 industria participa cu 19,6% la venitul național, în 1929 cu 22%, iar în 1938 cu 30,8%, agricultura acoperea în acest an 41%. Industria a realizat – față de perioada anterioară anului 1918 – sporuri cantitative însemnate, dar și modificări calitative semnificative, în raport cu obiectivul urmărit: *acoperirea consumului intern*. Răspunzând necesităților de acest fel și unor cerințe ale apărării țării (în condițiile deteriorării situației internaționale în anii '30), industria a înregistrat un ritm mai ridicat de dezvoltare în ramurile metalurgică, siderurgică, textilă ș.a. Nu s-a putut schimba raportul general favorabil industriei ușoare, dar această tendință s-a manifestat în special după 1933. În anul 1938, în totalul producției industriale, grupa producătoare de mijloace de producție reprezenta 45,5%, iar grupa producătoare de mijloace de consum, 54,4%. Dintre ramurile industriale, cea mai mare dezvoltare a cunoscut, în anii 1933–1938, industria metalurgică, care și-a mărit valoarea producției cu peste 260%. Față de 65,2% în anul 1929, producția industrială ajunge să satisfacă, în 1938, 78,6% din necesitățile interne de produse industriale.

Din perspectiva experienței industriale de până la al doilea război mondial, Mihail Manoilescu insista asupra rezultatelor obținute, respingând orientările agrariene. "Prin industrie s-a putut valorifica iscusința naturală a poporului român, care arată o mare înclinare în a-și asimila cunoștințele tehnice și o îndemânare deosebită în munca industrială. La noi se formează cu ușurință muncitori industriali de primă generație, *comparabili în ceea ce privește capacitatea tehnică cu cei mai buni muncitori ai occidentului*. Astfel, industria a îngăduit afirmarea și dezvoltarea unei laturi din cele mai strălucitoare ale geniului nostru național". Ar mai putea cineva crede "că civilizația noastră cu toate aspectele sale ar putea fi menținută dacă, considerând industria ca «parazitară», am suprima-o într-o bună zi?". Ar trebui să fie cineva mai mult decât ignorant ca să-și închipuie că aprovizionarea pieței interne, "că toată această imensă aprovizionare, care astăzi cade în sarcina industriei naționale și care reprezintă atâtea zeci de miliarde de lei pe an, ar putea fi înlocuită printr-un import din străinătate!". Într-adevăr, civilizația românească nu mai putea fi

concepută fără industrie, fără rolul său activ, dar nu se poate trece peste faptul că agricultura deținea un rol important în venitul național.

Problema agrară a continuat să rămână la ordinea zilei, deși multe din datele ei s-au schimbat, ca urmare a aplicării reformei agrare. La frământările interne multiple s-au adăugat implicațiile externe, izvorâte din ocuparea pieței mondiale de câteva mari state cu o agricultură avansată; România a pierdut locul fruntaș, pe care-l deținuse înainte de primul război mondial, în rândul țărilor exportatoare de cereale, situație care s-a resimțit și asupra finanțelor statului.

Politica agrară n-a prevăzut sau n-a realizat un ansamblu de măsuri menite să garanteze economic gospodăria realizată sau completată prin reformă, să o ferească de exploatarea, directă sau indirectă, a elementelor înstărite, a speculanților de la sate și orașe, să limiteze consecințele fiscalității excesive și ale dobânzilor ridicate. "Foarfeca" prețurilor, insuficiența creditului, suprapopulația agricolă, fărâmițarea loturilor, nivelul tehnic scăzut, exploatarea exercitată de capitalul comercial au avut, de asemenea, consecințe negative asupra situației unei mari părți a agricultorilor. "Ceea ce trebuie să reținem, însă, – se preciza în *Enciclopedia României* – este chipul în care se înfățișa țăranul ca vânzător al produselor sale. El este complet dezarmat în fața intermediarului. Nu poate avea rezistență la fixarea prețului, nici la predarea mărfii. Este, pe cât se poate, spoliat. Silit de lipsa de magazine și de credit, ca și de necesitatea plății impozitelor, țăranul trebuie să-și vândă recolta de îndată ce aceasta este produsă". Productivitatea redusă și calitatea adesea inferioară a produselor agricole au fost iarăși chestiuni cu care s-a confruntat satul românesc și întreaga economie a țării.

După depășirea consecințelor războiului și paralel cu aplicarea reformei agrare, se constată o creștere a suprafețelor cultivate, de la aproape 10 milioane de hectare în 1921 la 13.011.000 ha în 1929. După o serie de oscilații, punctul maxim este înregistrat în 1936 cu 13.940.000 ha. Agricultură românească avea un caracter predominant cerealier. În anul 1936 suprafața cultivată cu cereale a ocupat 83,28% din întreaga suprafață arabilă; din această suprafață arabilă, porumbul ocupa 37,73%, grâul – 24,62%, orzul – 11,55%, ovăzul – 5,77%, secara – 3,02% etc. Suprafețele ocupate de plante alimentare au crescut fiind în 1936 cu 35% mai mare decât în 1921 și ca urmare a extinderii suprafețelor cu mazăre, fasole și varză. Unele plante alimentare se cultivau și intercalate, ajungând să cuprindă aproape 25% din suprafața de porumb. După cereale și culturile cu plante alimentare, locul al treilea era deținut de plantele industriale (în mod deosebit prin creșterea considerabilă a suprafeței cultivate cu floarea soarelui). România era una din cele mai de seamă țări producătoare de oleaginoase. De asemenea, era a șasea țară pomicolă din Europa și a patra sau a cincea țară viticolă din lume.

Deși mai lente și mai puțin evidente, progresele din domeniul agriculturii nu pot fi negate. După ce se referea la o serie întreagă de greutăți și neîmpliniri din acest domeniu, G. Ionescu-Sisești scria în 1939: "Condițiile obiective de dezvoltare a agriculturii noastre sunt favorabile. Clima, solul, însușirile poporului nostru cuprind un mare potențial de dezvoltare. Acțiunea desfășurată de organizațiile răspunzătoare de progresul agriculturii nu a rămas fără rezultat. Producția noastră agricolă se găsește pe o linie ascendentă. Suprafețele cultivate cresc an de an. Producția la hectar are o tendință de creștere, calitatea e din an în an mai bună. Numărul animalelor sporește".

Ca urmare a dezvoltării economice și a măsurilor financiare, exercițiul bugetar 1935/1936 s-a încheiat cu un excedent (primul după criză) de 189 milioane lei, iar exercitiul bugetar 1936/1937, cu un excedent de 1,047 miliarde lei. De la 170.942 milioane lei în anul 1932 (anul de criză maximă), venitul național net a crescut constant, ajungând, în 1938, 262.808 milioane lei, din care agricultura și silvicultura reprezentau 131.431 milioane lei, industria și meseriile 110.858 milioane lei, transportul, comunicațiile, comerțul și băncile – 65.934 milioane lei etc.

La această dezvoltare și-au adus contribuția energiile tuturor provinciilor. Barierele artificiale au frânat, până la 1918, evoluția normală atât a vechii României, cât și a teritoriilor aflate sub dominația străină. Înlăturarea vămilor care străjuiau fostele granițe, reșezarea acestor provincii în spațiul economic și politici românești au determinat însemnatul progres în cele peste două decenii de simbioză românească, "Renașterea economică a Transilvaniei, după ce și-a recăpătat rolul ei istoric în cuprinsul neamului românesc – arăta Simion Mehedinți – e dovada cea mai lămurită că provincia din mijlocul țării formează o unitate organică cu restul statului român". Referindu-se la provinciile eliberate în 1918 și, în special, la Bucovina și Basarabia (pentru istoria cărora a avut preocupări remarcabile), Ion I. Nistor a subliniat în mai multe rânduri străduințele permanente ale statului român de a ridica aceste provincii la o mai bună stare morală și materială. "Munca ce s-a depus acolo timp de 22 de ani pentru schimbările și prefacerile ce se impuneau – preciza el în septembrie 1941 – n-a întârziat să aducă roadele dorite".

Numeroase atacuri la adresa regimului politic din România interbelică, de atunci sau de mai târziu, observarea numai a păcatelor, a limitelor, în lucrări apărute mai demult sau în zilele noastre nu sunt în măsură să realizeze o imagine echilibrată, bine conturată. Explicit sau implicit este pusă sub semnul întrebării constatarea, care reprezintă un bun câștigat al cercetării de specialitate din țara noastră, că România întregită a fost nu numai o Românie mai mare, ci și o Românie mai democratică față de vechea Românie. S-a ajuns până acolo încât s-a afirmat, în anii din urmă, că cercurile politice conducătoare românești nu și-au onorat angajamentele luate prin hotărârile de unire din anul 1918! De aici

și până la afirmațiile din anii '50, referitoare la caracterul reacționar al politicii promovate de regimul burghezo-moșieresc din România interbelică, nu este decât un pas foarte mic.

Cu toate imperfecțiunile și păcatele sale, regimul politic din perioada 1918–1938 reprezintă o culme a democrației din țara noastră; fără a fi un model perfect și, cu atât mai puțin, o situație la care să ne întoarcem, este o perioadă de referință, de la care mai avem multe de învățat, atât în ce privește realizările, cât și neîmplinirile, greșelile, abuzurile, excesele. Marea Unire și reformele care au însoțit-o prezintă și o importantă dimensiune morală. Subliniem respingerea oricăror forme de naționalism extremist, care puteau lesne să apară în contextul realizării unui ideal național de asemenea proporții. Documentele adoptate la Chișinău, Cernăuți, Alba-Iulia, măsurile adoptate din 1918–1919 și Constituția din 1923 au formulat principiile convețuirii națiunii române cu minoritățile naționale. S-a înțeles, de asemenea, că sunt necesare o serie de sacrificii, pentru a fi puse în practică reformele promise în timpul războiului și prin hotărârile de unire. Referindu-se la modificarea Constituției în Parlamentul de la Iași în mai-iunie 1917, I.G. Duca subliniază în ale sale *Amintiri politice*: "*Am mai spus-o, dar țin să o repet, nu cred să existe în istorie multe exemple de nu așa înalt simț al datoriei la o clasă întreagă și va rămâne pururea o cinste nepieritoare pentru clasele diriguitoare ale României Mici, pentru acea așa-zisă și atât de hulită oligarhie, care a știut la un moment hotărâtor al dezvoltării noastre sociale și naționale să consimtă de bună voie la sacrificiile necesare, pentru a da țării întregite pacea socială și pentru a-i asigura puternice temelii de dezvoltare viitoare (s.n., I.A.)*". Este deosebit de semnificativ că reforma agrară din iulie 1921 a fost adoptată cu o majoritate covârșitoare, iar toți cei care au votat împotriva proiectului au declarat că doresc o reformă și mai amplă.

Votul universal a înlăturat unele privilegii politice și a făcut posibilă lărgirea bazei de masă a puterii; este, de asemenea, deosebit de semnificativ, că primul Parlament al României întregite, cu reprezentanți din toate provinciile românești, a fost ales prin prima aplicare a votului universal, prin consultarea unui electorat mult sporit (și național, și social), față de cel de dinaintea războiului. Sistemul partidelor s-a modificat substanțial; s-au desființat unele, au apărut altele, care s-au bucurat de mare popularitate. S-au înființat organizații politice ale minorităților naționale. Regimul democratic a îngăduit (în unele cazuri, până la un punct) activitatea unor organizații extreme, care – între altele – au acționat pentru înlăturarea lui, pentru instituirea unei dictaturi de stânga, de tip comunist-sovietic, sau de dreapta, de tip fascist ori hitlerist. În unele momente, regimul democratic a dat dovadă de slăbiciune și chiar de manevre diversioniste, dar astfel de elemente nu sunt întâlnite adesea și în democrațiile cu tradiții mult mai puternice? Din nenorocire, contextul intern și internațional, (pe de o parte, ofensiva carlistă, pe de altă parte, ascensiunea

statelor cu regim dictatorial) a devenit din ce în ce mai defavorabil și a întrerupt procesul de consolidare a regimului democratic. Pe fondul slăbiciunilor din interior, loviturile primite din afara sa au condus la instaurarea și în România a unor regimuri autoritare și de dictatură.

Procesul de modernizare a societății românești din perioada la care ne referim nu poate fi înțeles la realele sale dimensiuni fără o legătură indisolubilă cu regimul politic democratic care i-a oferit cadrul legislativ și i-a înlesnit, material și spiritual, dinamismul. Cultura a cunoscut – și faptul este unanim acceptat – o înflorire fără precedent. Complexele provinciale au dispărut, societatea românească eliberându-se în mare măsură de problemele locale, regionale. Minimalizând, într-un fel, realizările anterioare ("între avântul de azi al unui întreg popor spre cultură și anemicile pâlپări din trecut nu se poate face comparație decât în dauna trecutului"), marele prozator și om de acțiune în planul politicii culturale, Liviu Rebreanu afirma, la câțiva ani după război: "Viitorul e al nostru. Până azi ne-am luptat cu veacurile ca sa trăim. De-aici încolo vom dovedi ca trăim aieva, prin cultura românească"^{**}. Țara noastră a devenit aptă – va consemna mai târziu, cu autoritatea-i bine cunoscută, Tudor Vianu – să intre în marele dialog universal al culturilor, aducându-și cu mai multă rodnicie contribuția la reformularea sau soluționarea unor probleme cheie cu care se confrunta conștiința umanității.

Numeroși intelectuali s-au pronunțat pentru modernizarea societății românești, care trebuia să aibă la bază, pentru cei mai mulți, factorul cultural și moral. În perioada interbelică acest factor capătă dimensiuni deosebite în cadrul politicii statului, făcând imposibilă o delimitare netă. Intelectuali de vază au deținut funcții înalte, după cum o serie de oameni politici aveau o serioasă pregătire, cu studii în țară și în străinătate. Dincolo de căutări, împliniri și eșecuri, reprezentanți de frunte ai științei și culturii au îndeplinit un rol activ în viața statului, iar statul (prin diferitele sale pârghii) a sprijinit material și moral creația spirituală. Un exemplu l-a constituit activitatea Institutului Social Român și a Școlii sociologice românești. Numai cunoașterea directă, sistematică, profundă a realității – s-a afirmat în acest cadru – "poate să formeze o temelie sigură pentru reforma socială necesară la regenerarea desăvârșită a statului român, întru-cât numai o cunoaștere exactă a situației de fapt poate să îndrumeze transformarea societății românești pe căile unei dezvoltări normale și prospere". Această concepție modernă, dinamică și cercetarea activă care a însoțit-o au marcat începutul unei noi etape în domeniu, reprezentând cea dintâi

---

^{**} Înșăși personalitatea lui Liviu Rebreanu este deosebit de ilustrativă pentru viața spirituală interbelică; Rebreanu a fost, peste zece ani, președintele Societății Scriitorilor Români, directorul Educației Poporului (apreciat ca un adevărat secretariat de stat al Culturii), de două ori director general al teatrelor, director de ziare și reviste etc.

încercare de a constitui o metodă de cercetare interdisciplinară a realităților sociale. Izbucnirea războiului și evenimentele care au urmat au curmat și drumul acestei cercetări puse în slujba cunoașterii profunde a realității, ca o condiție *sine qua non* a modernizării societății.

Spiritul creator și-a afirmat puternic vigoarea și originalitatea, întrupându-se într-un șir impresionant de opere fundamentale. În același spațiu de creație s-au afirmat, cu anumite particularități, exponenți de seamă ai intelectualității românești și ai minorităților naționale. Înflorirea culturală interbelică s-a extins, prelungindu-se în timp, dincolo de un regim politic sau altul; realizările din anii războiului și chiar din 1944–1947 aparțin, prin spiritul lor, perioadei interbelice.

Aspectul unitar, variat și anevoios al teritoriului, noua poziție geopolitică și dezvoltarea internă au îngăduit României o lărgire a relațiilor sale externe. Dintr-un stat unic, aflat între două mari imperii, România a devenit, în noua Europa, un stat mijlociu, cu o importanță considerabil mărită în centrul și sud-estul continentului. În contextul marilor prefaceri dintr-o vastă zonă a Europei, Unirea din 1918 și recunoașterea ei pe plan internațional au constituit, *ipso facto*, un moment important în consolidarea independenței și suveranității. Diplomația românească a fost confruntată, în continuare, cu numeroase obstacole, dar în ansamblu se poate vorbi și în acest domeniu, de un salt important în raport cu posibilitățile și realizările din perioada anterioară. România a dus o politică externă mai activă, a acționat în cadrul unor alianțe bilaterale și regionale pentru apropierea între state și popoare, pentru construcția păcii europene. "Era astfel firesc și în linia unei tradiții de politică externă care vine departe din trecut – va scrie George Sofronie – ca România întregită, prin realizarea idealului său național, să se integreze în noua *politică a păcii*, politică ce a devenit principala preocupare în noua Comunitate a Statelor". Eforturile națiunii române, slujite exemplar de personalități de prestigiu, susținute permanent de o opinie publică deosebit de activă, s-au soldat cu rezultate însemnate. Treptat, situația internațională s-a deteriorat, readucându-se tot mai mult posibilitățile de acțiune ale statelor mici și mijlocii care urmăreau să-și apere statutul dobândit după primul război mondial. Forțele revizioniste au devenit tot mai agresive și nu au întâmpinat, din partea celorlalte mari puteri, o poziția necesară. Menținerea integrității teritoriale a statului român n-a mai fost posibilă; obiectivul politicii externe devenea, deocamdată, păstrarea ființei de stat, cu gândul la o viitoare reîntregire.

Neoliberalismul, ca doctrină economică (și nu numai economică) și ca politică aplicată, a dominat perioada 1918–1940. Nu este întâmplător că etapele de dezvoltare și avânt economic s-au suprapus, în mare măsură, cu guvernări ale

Partidului Național Liberal. Carol al II-lea și grupul care l-a sprijinit se încadrează în același curent, cu anumite particularități în ordinea politică. Partidul Național Țărănesc a avut la dispoziția guvernărilor sale aproximativ patru ani, în condițiile dificile ale crizei economice și nu a putut da măsura capacităților sale. Dezvoltarea și modernizarea au purtat această amprentă, a neoliberalismului, care a pus accent pe creșterea rolului statului, pe impulsivitatea industriei, pe încurajarea capitalului autohton. Anumite ramuri și întreprinderi s-au ridicat la o înaltă tehnicitate și productivitate, la nivelul atins în țările dezvoltate. Obiectivul general propus, acoperirea consumului intern, a fost, în mare parte, atins. *În raport cu anii de până la Unire*, s-au obținut rezultate notabile în dezvoltarea economică, a urbanisticii, a învățământului și culturii, toate provinciile istorice reunite participând la realizările epocii, beneficiind totodată de pe urma lor. În cadrul cercurilor politice conducătoare, dincolo de contradicțiile și interesele politicianiste adesea foarte puternice, au existat forțele competente de a conduce țara, după cum, în rândurile populației s-a manifestat acea voință socială, angajarea necesară pentru a se realiza progresul general. Pe lângă caracterul inviolabil al proprietății, a fost pusă în lumina funcția socială a proprietății, interesul general al societății pentru o repartitie și valorificare adecvată a marilor bogății ale statului român. (Reforma agrară din 1921 și legea minelor din 1924 sunt exemple relevante în acest sens).

În același timp, limitele dezvoltării și modernizării pot fi explicate și prin atenția specială acordată industriei, lumii orașului. Liberalii au apreciat că reforma agrară va rezolva în cea mai mare parte problema agrară; nu s-a urmărit înfăptuirea unui ansamblu de măsuri care să consolideze împroprietărirea țărănimii, să o ajute pentru consolidarea gospodăriei completate sau realizate prin reformă. În lumea satului, progresele au fost mult mai lente. Desigur, țărănul interbelic se deosebește din multe puncte de vedere de cel de la 1907, dar ridicarea materială a satului, civilizația modernă nu au atins, în mediul rural, cotele din alte țări cu un stadiu asemănător de dezvoltare. Poate a lipsit timpul, poate au lipsit fondurile necesare, dar s-a făcut extrem de puțin în ce privește petruirea șoselelor, electrificarea satelor, combaterea mortalității infantile, lichidarea unor boli sociale, îmbunătățirea condițiilor de locuit etc. Nu ne îndoim că au fost greutăți obiective, după cum n-au lipsit nici cele subiective, din afara lumii satului, dar și din interiorul său, asupra cărora nu stăruim aici. La începutul celui de al doilea război mondial, România prezenta un tablou neuniform, în care, alături de centre și zone dezvoltate, existau regiuni rămase în urmă. Cu toate acestea, progresele înregistrate în anumite domenii sunt remarcabile, după cum în altele sunt mai puțin evidente.

În anul 1940 trupul României a fost ciuntit, rănilor profunde au durut și au dereglat întregul organism. Nu au fost numai modificate niște granițe, ci impuse anumite condiții cu consecințe grave pentru evoluția societății românești.

MODERNIZAREA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Aspectele luate de noi în discuție reprezintă o parte din problematica complexă a procesului de modernizare a societății românești. Aceste opinii nu au pretenția unor concluzii mai mult sau mai puțin definitive; ele pot constitui, însă, puncte de reflecție pentru cei interesați în această amplă și utilă dezbatere de specialitate.